

Pavel Větrovec

První studium Starého zákona

První studium Starého zákona

Pavel Větrovec

Recenzenti: doc. ThDr. Petr Chalupa, Th.D.
doc. ThLic. Josef Hřebík, Th.D., S.S.L.

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Redakce Lenka Ščerbaničová
Grafická úprava Jan Šerých
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
První vydání

© Univerzita Karlova, 2020
© Pavel Větrovec, 2020

ISBN 978-80-246-4459-2
ISBN 978-80-246-4489-9 (online : pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Předmluva autora	7
I. VŠEOBECNÝ ÚVOD DO PÍSMÁ SVATÉHO	11
1. Inspirace a pravdivost Písma svatého	12
2. Kánon knih Písma svatého	15
3. Text Písma svatého	18
4. Výklad Písma svatého – biblická hermeneutika	22
5. Biblická geografie, historie a archeologie	25
6. Exkurz – vybrané židovské svátky ve starém Izraeli	27
II. SPECIÁLNÍ ÚVOD DO STARÉHO ZÁKONA – KNIHY HEBREJSKÉ BIBLE	29
A. ZÁKON	30
1. Genesis	33
2. Exodus	47
3. Leviticus	51
4. Numeri	52
5. Deuteronomium	54
B. PROROCI	57
6. Jozue	58
7. Kniha Soudců	60
8. Knihy Samuelovy	62
9. Knihy Královské	67
10. Izaiáš	72
11. Jeremiáš	76
12. Ezechiel	79
13. Svitek Dvanácti „malých“ proroků (Ozeáš, Jóel, Ámos, Abdiáš, Jonáš, Micheáš, Nahum, Habakuk, Sofoniáš, Ageus, Zachariáš, Malachiáš)	83

C. SPISY	89
14. Žalmy	91
15. Job	94
16. Přísloví	97
17. Megilot (Píseň, Rút, Kazatel, Pláč, Ester)	101
18. Daniel	106
19. Ezdráš a Nehemiáš	110
20. Knihy Kronik/Paralipomenon/Letopisů	111
III. SPECIÁLNÍ ÚVOD DO STARÉHO ZÁKONA - DEUTEROKANONICKÉ KNIHY	113
1. Tobías	114
2. Júdit	116
3. Přidavky k Ester	117
4. Kniha Moudrosti	118
5. Sirachovec	119
6. Baruch	121
7. Přidavky k Danielovi	122
8. První kniha Makabejská	122
9. Druhá kniha Makabejská	125
Summary	128
Seznam zkratk	130
Bibliografie	134
Rejstřík jmenný	137
Rejstřík biblických míst	138

Předmluva autora

Tato kniha je zamýšlena pro více druhů využití: ať jako pomůcka k pregraduálnímu studiu, ať jako určitý manuál k vyhledání nejpodstatnějších starozákonních (sz.) dat, stejně i vymezení jistého východiska či jádra sz. sdělení. Může tak posloužit i učitelům a studentům středních škol jako pomůcka k přípravě přijímacích zkoušek základů biblistiky pro různé stupně vysokoškolského teologického studia; vysokoškolákům jako celkové shrnutí pro semestrální, ročníkové i státní zkoušky, konečně i pro přípravu homilií a katechezí, jakkoliv se nejedná o prvotně pastorační materiál. Předpokládaným adresátem těchto stran je student kombinovaného studia katolické teologie nebo zvědavý laik, text je však otevřený i pro další čtenářské kategorie.

Autor je si dobře vědom, že je více možných pohledů na výběr i uspořádání předkládaných faktů i na zvolenou metodologii. V českém prostředí má tento text předchůdce: jednak knihu Marca Chioleria z r. 1997 *Blaze tomu, kdo slyší tato slova*,¹ jež odpovídá i záběrem a formou této práci, nicméně s více než dvacetiletým odstupem se zdá na místě nabídnout i jiný nástroj; pak jde o různé webové stránky učitelů SZ na jednotlivých teologických fakultách, zejména doporučuji osobní www-stránky Josefa Hřebíka na stránkách KTF UK, pozoruhodná i rozsahem je rovněž kniha Adama Mackerleho *Než budete číst Bibli podruhé*,² ta však obsahuje „jen“ pečlivě uspořádaný všeobecný úvod. Existuje řada

1 Chiolerio, Marco: *Blaze tomu, kdo slyší tato slova*. Praha: Paulínky 1997.

2 Mackerle, Adam: *Než budete číst Bibli podruhé*. České Budějovice: Jihočeská univerzita. Fakulta teologická 2014. Mackerleho kniha nabízí antologii mnohých textů magisteria, v této publikaci to není možné kvůli rozsahu.

dalších pomůcek, které připravili pedagogové a katecheti na různých stupních výuky náboženství či teologie, významnými pomůckami jsou i knihy Gabriely Ivany Vlkové³ a slavný překlad knihy Rolfa Rendtorffa.⁴ Následující stránky vycházejí z mnohaleté vysokoškolské výuky a chtějí uspořádaně předložit základní informace co nejtransparentnější formou.

Předkládaný úvod je v zásadě rozdělen na všeobecný a speciální, první z nich uvádí do Písma Starého zákona (SZ) jako celku, zatímco následující se věnuje postupně jednotlivým knihám. Všeobecný úvod vychází z Písma jako z Duchem svatým inspirovaného Božího slova, které se „promítá“ do vyjadřování lidského autora a zanechává konkrétní literární, kulturní a historickou stopu. V otázce výkladu poskytuje obecná stanoviska. Partie týkající se ve všeobecném úvodu – a pouze v něm – Nového zákona (NZ) jsou zkráceny na minimum, protože se počítá s tím, že mají vlastní úvod. Zde jsou uvedeny pouze tam, kde figurují v organických souvislostech Písma jako celku. Speciální úvod je uspořádan tak, že nejprve předkládá části a knihy hebrejské Bible (BH), jak je uspořádán její originál; tedy: Zákon, Proroci a Spisy⁵ se stručným úvodem do částí a podle potřeby podrobnějším u jednotlivých knih; po ní tzv. deuterokanonické knihy, tedy knihy širšího kánonu, jejichž originálem je řečtina v *Septuagintě* (dále LXX). Nakolik to je možné, respektuje pořadí pojednávání knih pořadí v Písmu. Úvod jednotlivých knih je místy rozšířen o několik stručných rozborů nejzávažnějších textů pojednaných zpravidla podle jednoduše aplikované narativní metody, jež je podle potřeby rozšířena o diachronní prvky historicko-kritické metody. Schopnost základního zpracování biblického textu náleží k potřebným dovednostem absolventa každého stupně teologického studia.

Milou povinností autora je poděkovat nejprve Bohu za duchovní dary, pak i mým milým učitelům biblistiky, mým kolegům a nadřízeným a jistě i oné dobré tisícovce studentů, s nimiž jsem se mohl především na půdě KTF UK setkat. Z učitelů sz. disciplín rád děkuji jmenovitě Andreasu Stadelmannovi (1937–2016), Bruně Costacurtě (1946), Nurií Caldach-Benages (1957), Charlesi Conroyovi (1943), Santiagu Bretonovi (1940–2014), Josefu Hřebíkovi (1956), Karlu Plötzovi (1932–2013),

3 Nejpodstatnější jsou dvě knihy: Vlková, Gabriela Ivana: *Slovo Boží a slovo lidské. Všeobecný úvod do Písma svatého*. 2., upravené vydání, Olomouc: VUP 2007; Vlková, G. I.: *Úvod do prorocké a mudroslovné literatury Starého zákona*. 3., přepracované vydání, Olomouc: VUP 2012.

4 Rendtorff, Rolf: *Hebrejská bible a dějiny: Úvod do starozákonní literatury*. Praha: Vyšehrad 2015.

5 Používá se zkratka *TěNaK* podle počátku jednotlivých slov v hebrejštině: Zákon je *Tôrâ*, Proroci *Nebí'im* a Spisy *K'túbim*.

Jeanu-Louisi Ska (1946), Maurice Gilbertovi (1934), Lucovi Mazzinghi-mu (1960), Stephenu Pisanovi (1946–2019) a Craigu E. Morrisonovi (1959). Zvláštní poděkování patří Josefu Hřebíkovi nejen za pečlivé a citlivé projití celého textu této knihy a Petru Chalupovi za cenné diskuse a doplnění nejen k této publikaci.

Souběžná četba příslušného textu Písma je více než žádoucí. Velkým přáním autora je, aby i tato kniha přispěla k tomu, že čtenáři budou brát do rukou knihu Písma se zvědavou a radostnou touhou po Božím slově.

I. VŠEOBECNÝ ÚVOD DO PÍSMÁ SVATÉHO

1. Inspirace a pravdivost Písma svatého

Je nezbytné začít tímto nesnadným tématem, protože dává opodstatnění pozornosti, která se Bibli oproti jiným knihám věnuje. Z pohledu věřícího se totiž nejedná jen o pozoruhodné literární dílo s velkým dopadem do lidských dějin, kultury a civilizace, ani jen o spis mimořádné duchovní kvality, ale o osobní sdělení jediného Boha lidem, o Boží sebe-zjevování. Vedle toho však má každý biblický text i konkrétního či konkrétní lidské pisatele, kteří vyjadřují Bohem vdechnutý obsah v řeči, společnosti, kultuře a historických a geografických souvislostech, v nichž se odvíjely jejich životy. Z toho vyplývá úkol čtenáře a zejména exegety „přeložit“ a vyložit poselství biblického textu pro současné lidi a jejich svět.

Inspirací se tedy myslí schopnost lidského textu sdělovat Boží poselství. Jinými slovy se inspirací rozumí přímé působení Ducha svatého na pisatele po dobu psaní **textu** (lidských slov), jež jej **činí slovem Božím**. Nutným přidaným efektem je dvojí autorství Bible: hlavním autorem je Boží Duch, konkrétní výraz jeho nadčasového sdělení dávají konkrétní druhotní lidští pisatelé – svatopisci.

Písmo tedy obsahuje všechno a právě to, co Bůh chce; je pravým Božím slovem. Písemně zachycené slovo Boží je tak součástí Božího zjevení – tedy jeho sebe-sdělení lidem, jak uvádí věroučná konstituce Druhého vatikánského koncilu (CV II) *Dei Verbum* (DV) 7–10. Jedná se o úkon Boží dobroty a milosti, jež lidem přiměřeným způsobem předkládá své sdělení. V Bibli je všechno inspirováno stejnou měrou. Bůh

může vyjádřit i skutečnosti, které svatopisec nemohl mít před očima (srov. DV 11–13). Přímo inspirovaný je pouze autograf, u opisu či překladu závisí na jeho věrnosti originálu.

Stěžejní téma biblické inspirace prošlo a prochází komplexním vývojem, zde jsou uvedeny některé podstatné momenty. Již pozdní knihy SZ (např. 1Mak a 2Mak či Dan) vycházely z posvátného charakteru Tóry a prorockých knih. V NZ je pozoruhodný text J 20,31, který ukazuje motivaci sepsání evangelia pro spásu jeho posluchačů, tedy zachycení Božího záměru; 1Sol 2,13 chválí adresáty za přijetí slova Božího jako takového; 2Tim 3,16n. přímo mluví o působení Božího Ducha v celém Písmu; 1Pt 1,19–21 podtrhuje prorocký charakter Písma jednak jako inspirace pro život věřících, jednak jako slovo přímo inspirované Bohem. Konečně 1Pt 3,15n. poskytuje zajímavé hodnocení Pavlových listů jako celku a uvádí, že jejich poselství bývá záměrně překrucováno jako ostatně i celého Písma, tedy i Pavlovy listy patří k inspirovaným knihám.

Pojem inspirace vychází z působení proroků. Prorok je totiž člověk oslovený přímo Bohem, aby ostatním sdělil Boží poselství. Je tedy služebníkem slova, které je mu svěřeno; což analogicky platí o každém svatopisci. Posledně zmíněný text 1Pt 3,15n. upozorňuje na to, že inspirace text nijak nechrání před nesprávným výkladem ani před možnými špatnými úmysly některých interpretů.

V prostředí raného judaismu bohatě dokládají inspiraci svatých Písem především díla Filóna Alexandrijského⁶ a Josepha Flavia.⁷

V patrologii se rovněž jedná o frekventované téma,⁸ zdůrazňuje se, že je-li týž Bůh autorem SZ i NZ, musí mezi nimi panovat určitá jednotata. Jan Zlatoústý⁹ († 407) podtrhuje Boží blahosklonnost, s níž se Bůh sklání k chápavosti i k jazyku lidí; Jeroným († 420) zdůrazňuje, že lidský autor je vědomým nástrojem Božího slova;¹⁰ Augustin († 430) případně

6 Jeho exegetická díla se věnují převážně prvním knihám Zákona – Tóry, např. *De vita Moysis*, *De opificio mundi*, *De decalogo*, *De Abrahamo*. Pojem inspirace vyplývá ze způsobu zpracování „látky“. Ke druhému titulu vyšlo v češtině: Filón Alexandrijský: *O stvoření světa. O gigantech. O neměnnosti Boží*. (řecko-česky) Praha: Oikúmené 2001.

7 Výrazně v díle *Židovské starožitnosti* – viz i Flavius, Josephus: *O starobylosti Židů / Můj život*. Praha: Arista, Baset, Maitrea 2006.

8 Určitý přehled patristických citací uvádí elektronicky revue pro život z víry theofil.cz ve článku Švach, Prokop, *Svědectví starokřesťanských autorů o inspirovanosti Písma*, in <http://revue.theofil.cz/revue-clanek.php?clanek=681>.

9 Jako podklad mohou posloužit zejména jeho doložené homilie, např. 88 homilií k evangeliu podle Jana in PG, vol. 60, Paris: J. P. Migne 1862.

10 Např. v prologu jeho *Commentariorum in Isaiam Prophetam libri duodeviginti*: „Si ergo intelligebant quae dicebant, cuncta sapientiae rationisque plena.“ in PL, vol. 24, Paris: J. P. Migne 1845, s. 17.

přirovnává slova Písma k dopisu, jež Bůh posílá lidem, aby jim zvěstoval svůj plán spásy.¹¹

K podobným závěrům dochází i magisterium katolické církve, když na Florentském sněmu mluví o božském původu SZ i NZ, na Tridentském koncilu o stejné inspiraci všech částí Písma. První vatikánský koncil přináší definici inspirace a vyvrací některé omyly označované obvykle jako „negativní asistence“ a „následné potvrzení“, a to v dogmatické konstituci *Dei Filius*. K upřesnění pojmu inspirace pak dochází i v encyklikách *Providentissimus Deus*, *Spiritus Paraclitus* a *Divino afflante Spiritu*, a to především ohledně podílu lidského autora a neomylnosti Bible. CV II se věnuje otázce inspirace ve třetí kapitole DV. V pokoncilní teologii vyniká v otázce inspirace postsynodální apoštolská exhortace Benedikta XVI. *Verbum Domini*¹² a dokument PBK *Inspirace a pravda Písma svatého*.¹³

Oficiální vyjádření učení církve je doprovázeno i bádáním teologů. Otázkou je hlavně vymezení podílu dvojího autorství Písma a způsob inspirace. Tomáš Akvinský († 1274) ve svém uspořádaném vidění světa určuje Boha jako hlavního autora Písma a svatopisce za jeho vědomý nástroj. Bůh tedy disponuje lidskou vůlí i jeho další schopnosti, osvětluje jeho rozum, aby mohl přiléhavě vyjádřit Boží sdělení. Obě složky – Boží i lidskou – je třeba vnímat v rovnováze. Karl Rahner († 1984) se domnívá, že Bůh je původcem Písma, podobně jako je původcem svého lidu – církve. Luis Alonso Schökel († 1998) vidí analogii mezi literární tvorbou a biblickou inspirací, obě potřebují správnou intuici. Zvláštní působení Ducha svatého vede některé teology k tomu, aby inspiraci nahlíželi jako specifické charisma (Pierre Benoit † 1987 či Pierre Grelot † 2009).¹⁴

Z božské inspirace vyplývá posvátný charakter Bible s některými podstatnými důsledky:

- a) i přes rozdílnost lidských autorů a žánrů v textu Písma panuje podstatná **jednota** daná jediným inspirátorem. Jednotlivá sdělení Bible SZ i NZ lze chápat jako komplementární (srov. DV 16).

11 Např. v *Enarratio super Psalmos 144* je č. 17 nadepsáno: „*Dei chirographum tenemus*“ nebo v textu téhož odstavce: „*Si dicat tibi Deus: Chirographum meum tenes; iudicium promisi, diremptionem bonorum et malorum, regnum sempiternum fidelibus, et non vis credere?*“; in PL, vol. 37, Paris: J. P. Migne 1841, s. 1880.

12 Benedikt XVI.: *Verbum Domini – Slovo Páně*. Posynodní apoštolská exhortace o Božím slově v životě a poslání církve. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2011.

13 Papežská biblická komise: *Inspirace a pravda Písma svatého*. Praha: Karmelitánské nakladatelství 2015.

14 Trzení těchto odstavců jsou obecně známá a snadno prokazatelná, proto se v poznámkovém aparátu neopakují na prameny.